

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Het ongelijkheidsdebat in land en stad

Een analyse van de maatschappelijke discussie over
toenemende verschillen in Nederland

Josse de Voogd

Voorwoord

Toenemende ongelijkheid is een van de sociaaleconomische kwesties van deze tijd.

De Franse econoom Thomas Piketty heeft met zijn studie “Het kapitaal in de 21^e eeuw” het onderwerp prominent op de internationale agenda gezet. In Nederland hebben de WRR en het SCP laten zien dat er niet alleen grote verschillen in inkomen en vermogen zijn, maar ook grote verschillen in waardeoriëntaties. Hoog- en laagopgeleiden leven in belangrijke mate in gescheiden werelden.

De ongelijkheid tussen groepen mensen krijgt een extra dimensie wanneer die leidt tot ruimtelijke concentratie en segregatie. Om hier beter zicht op te krijgen zijn we een verkenning gestart naar de ruimtelijke dimensie van ongelijkheid en de gevolgen daarvan. Een literatuurstudie is inmiddels afgerond. Een studie waarin de ontwikkeling van ruimtelijke verschillen cijfermatig in beeld wordt gebracht, volgt later dit jaar. Daarnaast zullen de mogelijke toekomstige ontwikkelingen in een scenariostudie worden verkend.

In aanvulling hierop vroegen we sociaalgeograaf Josse de Voogd een analyse van de maatschappelijke discussie te maken: “Het ongelijkheidsdebat in stad en land”. De analyse gaat in op de betekenis die Nederlanders aan verschil geven. Worden ongelijkheid en segregatie als een probleem ervaren, door wie, en hoe wordt dat geduid? Welke oplossingen worden aangedragen?

Wat opvalt is dat een meerderheid van de Nederlandse bevolking negatief staat tegenover grote en toenemende verschillen. Nederland is een egalitaire samenleving. Er zijn ook andere opvattingen en tegengeluiden uiteraard, waardoor het maatschappelijk debat over de (on)wenselijkheid van ongelijkheid snel oplaait. Wat ook opvalt is dat het debat zich lijkt te verbreden van aandacht voor verschillen tussen wijken naar aandacht voor verschillen tussen steden en regio's. De ontwikkeling van het Nederlandse stedennetwerk is een belangrijk thema van Agenda Stad, de samenwerking van het Rijk, steden en stakeholders voor het versterken van groei, innovatie en leefbaarheid van Nederlandse steden.

Ik hoop dat deze analyse een waardevol overzicht biedt van het debat dat op dit moment in Nederland wordt gevoerd, en kan bijdragen aan beter inzicht in de betekenis die ongelijkheid voor Nederlanders heeft.

De directeur Kennis en Verkenningen,

DG Wonen en Bouwen van het ministerie van BZK,

Ferdi Licher

Het ongelijkheidsdebat in land en stad

Een analyse van de maatschappelijke discussie over toenemende verschillen in Nederland

Josse de Voogd

Inleiding

Het thema ongelijkheid staat volop in de belangstelling. Verschillen tussen bevolkingsgroepen, op zowel sociaal-economisch als sociaal-cultureel gebied, lijken toe te nemen en zijn herkenbaar in een specifieke ruimtelijke spreiding. Het afgelopen jaar kreeg het debat over ongelijkheid extra aandacht door het verschijnen van diverse studies waarin de verschillen tussen groepen mensen centraal staan. Mede naar aanleiding van deze rapporten verscheen er een veelheid aan artikelen en werd een groot aantal debatten georganiseerd waarin het thema ongelijkheid centraal stond. Het debat valt samen met een toenemende interesse in groeiende sociaal-ruimtelijke verschillen in Nederland. Deze analyse geeft een overzicht van de maatschappelijke discussie over verschillen in de samenleving en over de uitwerking van deze verschillen in de stedelijke context. De analyse beschrijft de debatten die plaats vinden en de posities die daarbij worden ingenomen.

Toenemende ongelijkheid

Zowel in Nederland als internationaal groeit de belangstelling voor het thema ongelijkheid. Op internationaal niveau maakte de Franse econoom Thomas Piketty furore met zijn studie *Kapitaal in de 21e eeuw* waarin hij wijst op de snel groeiende vermogensverschillen. Kort daarop kwam dichterbij huis de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) met het rapport *Hoe ongelijk is Nederland?* Net als Piketty stelt de WRR in deze studie dat vooral de verschillen in vermogen sterk toenemen. Als oorzaken voor groeiende verschillen worden onder andere de technologische vooruitgang, de voortgaande globalisering en de grotere arbeidsparticipatie van vrouwen genoemd. Enkele maanden later verscheen van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) het Sociaal Cultureel Rapport 2014 met als titel *Verskil in Nederland*. Hierin stelt het SCP dat naast inkomen en vermogen ook andere soorten kapitaal, namelijk persoonskapitaal, cultureel kapitaal en sociaal kapitaal, een rol spelen. Het rapport wijst ook op de grote verschillen in waardeoriëntaties tussen hoger en lager opgeleiden. Een beeld dat wordt bevestigd in het eveneens in 2014 verschenen gezamenlijke rapport van SCP en WRR *Gescheiden werelden?*. Het blijkt dat vooral lageropgeleiden sceptisch zijn over thema's als migratie, globalisering en Europese eenwording, terwijl hogeropgeleiden hier positiever tegenover staan. Waar vroeger de verzuiling zorgde voor wederzijds contact, zijn door de individualisering mensen met

verschillende opleidingsniveaus meer als groepen naast elkaar gaan leven. Het SCP constateert dat er geen sprake is van een scherpe tweedeling tussen twee afgebakende groepen. Wel vindt er een segmentatie plaats naar verschillende bevolkingsclusters met specifieke posities in de samenleving en op de arbeidsmarkt en met uiteenlopende denkbelden.

Verschillende oriëntaties

In het maatschappelijke debat over verschillen in de samenleving vallen volgens de WRR grofweg twee oriëntaties te onderscheiden. Enerzijds bestaat er een instrumentele benadering van mogelijke negatieve of positieve gevolgen van ongelijkheid voor de samenleving, anderzijds is er een moreel gekleurde benadering van de vraag of gelijkheid of juist ongelijkheid natuurlijk en wenselijk is.

Instrumentele benadering

Vanuit een instrumenteel georiënteerd oogpunt blijkt dat er veel zorgen bestaan over toenemende verschillen. De WRR noemt zelf dat ongelijkheid nadelig kan uitpakken voor de economische groei. Als voorbeeld noemt ze dat de bovenlaag van de samenleving maar een beperkt deel van haar inkomen consumeert, terwijl de onderlaag bij een grotere mate van ongelijkheid minder kan investeren in bijvoorbeeld opleiding. Ook grote financiële

instellingen als het IMF, WereldBank en de OESO, die doorgaans bekend staan als voorvechters van een vrije markteconomie, zien de gevaren van extreme ongelijkheid. Verschillende deelnemers aan het debat, waaronder Robert Went, onderzoeker van de WRR, en de Amerikaanse econoom Joseph Stiglitz, wijzen op de gevolgen van toenemende ongelijkheid voor de democratie. Als de welvaart zich teveel concentreert in handen van een kleine klasse, bestaat het gevaar dat deze bovenlaag haar economische macht in toenemende mate om gaat zetten in politieke macht, wat het algemeen belang niet ten goede komt. Econoom Wiemer Salverda vreest dat de ongelijkheid op korte termijn nog flink toe zal nemen, wat ook gebeurde na de crisis in de jaren tachtig.

In het debat wordt vaak genoemd dat een groeiende ongelijkheid gevolgen zal hebben voor de kans op sociale mobiliteit. Mensen met meer inkomen en vermogen kunnen hun kinderen ondersteunen met privéonderwijs, de beste universiteiten en de juiste netwerken. Dit proces kan versterkt worden door maatregelen als het afschaffen van de studiefinanciering, waardoor vermogen harder gaat meewegen. Overigens wordt er tegelijk ook gewezen op een tegenovergestelde meer nivellerende trend. In bijvoorbeeld de zorg en de sociale zekerheid worden vermogens steeds vaker aangeslagen voordat aanspraak gemaakt kan worden op vergoedingen vanuit overheidswege. Over het algemeen wordt echter aangenomen dat het huidige discours van meer eigen verantwoordelijkheid zal leiden tot grotere verschillen. Velen verwachten dat de decentralisatie van taken naar gemeenten, die samengaat met bezuinigingen, uiteindelijk zal leiden tot grotere verschillen, en de participatiemaatschappij burgers met een hogere opleiding en sterkere sociale netwerken op een voorsprong zal zetten.

Verschillende auteurs refereren aan de studie *The Spirit Level: Why equality is better for everyone* van de Britse epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett. Economische ongelijkheid zou volgens hen ten grondslag liggen aan een brede waaier van maatschappelijke problemen, zoals een dalende levensverwachting, obesitas, psychische problemen, misdaad en tienerzwangerschappen. Ze wijzen er op hoe binnen de Westerse wereld het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, bekend om hun grote ongelijkheid, sterk uit de toon vallen met hun slechte resultaten op sociaal gebied. Samenlevingen met een grotere mate van gelijkheid kenmerken zich door meer sociale mobiliteit, sterkere sociale verbanden en betere onderwijsprestaties. In de Westerse wereld lijkt het welvaartsniveau er minder toe te doen dan de mate van gelijkheid. Grote verschillen zouden volgens de auteurs leiden tot meer onrust, geweld, ziekte en meer pesterijen. Het rapport van de WRR wijst eveneens op de toename van sociale vergelijkingsangst, stress, gezondheidsproblemen en onderling wantrouwen in een samenleving die steeds meer gericht is op het vergelijken van elkaars prestaties en posities. Leon Heuts, hoofdredacteur van *Filosofie Magazine*, stelt dat ongelijkheid niet alleen een materiële maar ook een sociale en psychische kwestie is waarin iedereen elkaar in de greep houdt. Hij pleit daarom voor een morele heroriëntatie.

Morele benadering

Hier raakt de instrumentele benadering de morele oriëntatie over de (on)wenselijkheid van ongelijkheid. In de morele benadering van het debat worden vragen opgeroepen over wat voor soort samenleving we willen en of (on)gelijkheid natuurlijk of rechtvaardig is. De Belgische hoogleraar psychologie Paul Verhaeghe ziet de mens als een groepsdier en beschouwt ongelijkheid als onnatuurlijk. Natuurlijke sociale verbanden worden volgens hem doorbroken omdat we volgens het neoliberale discours de anderen steeds meer als concurrenten zien. Het proces van 'survival of the fittest' zou verschoven zijn van het groepsniveau naar het individuele niveau en deze onderlinge concurrentie leidt volgens Verhaeghe tot een grote toename van angsten en depressies. Bestuurskundige Paul Frissen schrijft daarentegen dat ongelijkheid en verschil onvermijdelijk en van alle tijden zijn. Gelijkheid zou volgens hem berusten op een totalitair verlangen. Hij wijst op een discours van gelijkheid in Nederland dat leidt tot ressentiment naar de bovenkant en paternalisme naar de onderkant.

Uit onderzoeken van onder andere het SCP blijkt dat een ruime meerderheid van de bevolking een grotere mate van gelijkheid wenselijk zou vinden. Dit geldt vooral in toenemende mate voor het lager opgeleide deel van de bevolking. Een bepaalde mate van verschil in inkomens en vermogens wordt over het algemeen niet als problematisch ervaren, maar men is sterk gekant tegen verschil in toegang tot gezondheidszorg, onderwijs en politiek. Ook worden de hoge beloningen in veel sectoren als onterecht ervaren. Zo is de publieke opinie erg afkerig van de bonuscultuur in de financiële sector en ageert zij eveneens tegen hoge salarissen in de publieke en semi-publieke sector. Ingrid Robeyns, econoom en filosoof, schrijft dat zij ongelijkheid van inkomens maar in beperkte mate te rechtvaardigen vindt. Zij stelt dat veel beloningsverschillen zijn terug te voeren op toeval en op de regelingen die gemaakt zijn binnen de betreffende instituties. Daarbij zorgt vooral de bovenkant goed voor zichzelf. Ook historicus Rutger Bregman wijst op deze beloningsverschillen met zijn pamflet 'Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers'. Het werk van vuilnismannen beschouwt hij als onmisbaar en daarom zeer waardevol, terwijl bepaalde beroepen aan de bovenkant, bijvoorbeeld beurshandelaars, volgens hem juist eerder waarde vernietigen dan toevoegen.

Verschillende auteurs die zelf de nadruk leggen op het morele perspectief, stellen dat er in Nederland politiek vooral aandacht is voor het meer instrumentele perspectief op ongelijkheid en minder voor het morele aspect ervan. Veel thema's zouden volgens hen daarbij nogal a-politiek benaderd worden terwijl fundamentele verschillen in zienswijzen over ongelijkheid nauwelijks ter sprake komen. Filosoof Willem Schinkel stelt dat politiek is verworden tot 'probleem management'. Politici maken volgens hem geen principiële keuzes, maar lossen problemen op, wat meestal neerkomt op kostenefficiënte oplossingen. Volgens financieel geograaf Ewald Engelen doen rechts en links nog slechts aan het managen van interne concurrentie via 'social engineering'. Toch wordt bij instrumentele benaderingen van ongelijkheid vrijwel

altijd uitgegaan van de onwenselijkheid ervan. Een moreel discours lijkt daarmee op de achtergrond ook het instrumentele debat te kleuren.

Egalitair discours

In verschillende artikelen over ongelijkheid wordt de vraag opgeworpen of het sterk egalitaire discours in Nederland van alle tijden is of niet. Hierbij wordt vaak gewezen op het feit dat de grote mate van gelijkheid gedurende de afgelopen decennia samenhangt met de Tweede Wereldoorlog en de Grote Depressie die er aan vooraf ging. Volgens Rutger Bregman kende Nederland aan het begin van de 20e eeuw een zeer grote mate van ongelijkheid. Na de oorlog stond de publieke opinie open voor naar huidige maatstaven erg hoge belastingen. 'Iedereen werd weer op de startlijn gezet', aldus journalist Casper Thomas. Piketty hanteert als vuistregel dat zonder overheidsingrijpen de ongelijkheid groeit omdat kapitaal beter rendeert dan arbeid. Gedurende enkele decennia na de oorlog was dit niet het geval en nam de gelijkheid toe. Nu nemen de rijken met hun kapitaal weer een vlucht naar voren.

Hoe sterk het egalitaire discours in Nederland is, komt volgens econoom Koen Caminada naar voren in de reacties op zijn onderzoek. Als hij cijfers publiceert waaruit blijkt dat er weinig verandert aan de mate van ongelijkheid, dan 'wil men dat gewoon niet horen'. Op welke cijfers men de nadruk legt in het debat over ongelijkheid blijkt dan ook vaak samen te hangen met de eigen standpunten en belangen. De mate van ongelijkheid kan erg verschillen afhankelijk van de periode die in beeld is gebracht of de indicator die wordt gebruikt (bijvoorbeeld inkomen of vermogen). De WRR kreeg de nodige kritiek op haar rapport vanwege het feit dat de pensioenvermogens niet zijn meegenomen bij de berekeningen. Deze inhoudelijke kritiek op het rapport komt vooral uit de hoek die ongelijkheid minder als een probleem ervaart, zoals het Wetenschappelijk Bureau van het CDA en de ondernemersorganisaties MKB-Nederland en VNO-NCW. Rechtse media als Elsevier en De Dageraad wijzen daarbij op de linkse achtergrond van de auteurs van het WRR-rapport. Belangengroepen die toch al ageren tegen grote ongelijkheid in de samenleving, zoals FNV en de PvdA, zien in het rapport een bevestiging van hun standpunten en grijpen de inhoud aan deze opnieuw onder de aandacht te brengen.

Gescheiden leefwerelden?

Naast aandacht voor sociaal-economische verschillen is er de laatste jaren ook een toenemende belangstelling voor sociaal-culturele tegenstellingen in de samenleving. De discussie spitst zich vooral toe op opleidingsniveau. Hoger- en lageropgeleiden staan diametraal tegenover elkaar als het gaat om culturele thema's als migratie en globalisering die sinds de eeuwwisseling steeds meer aandacht krijgen. Het zijn tegenstellingen die moeilijker in oude links- en rechtsschema's zijn te vatten. Naar aanleiding van het rapport *Gescheiden werelden?* geeft Paul Dekker van het SCP aan het belangrijk te vinden de verschillen te benoemen. Volgens hem kan het ontkennen van tegenstellingen ertoe leiden dat vooral de maatschappelijke winnaars de problemen van de andere groep niet

ontkennen. Als reactie op hetzelfde rapport wijst cultuurhistoricus René Cuperus echter op het gevaar van selffulfilling prophecy. Er wordt volgens hem wel erg ingezoomd op de uitersten en dat kan de verschillen ook versterken. Hij constateert dat de opvattingen van hogeropgeleiden in de rapporten van het SCP en WRR en in het maatschappelijke debat vaak vriendelijker worden omschreven terwijl die van lageropgeleiden eerder als tekort worden voorgesteld. In de praktijk is het volgens hem vooral deze lageropgeleide groep die te maken heeft met de complexiteiten van Europa en migratie. Deze groep ziet de wijk verkleuren en ervaart de concurrentie van goedkopere Oost-Europese werknemers. Volgens het SCP zijn het vooral de hogeropgeleiden die posities innemen die steeds verder afwijken van het gemiddelde, terwijl zij de oorzaak voor de kloof met lageropgeleiden nogal eens bij de populistische media zoeken. Columnist Martin Sommer schrijft in de Volkskrant over het ongemak van progressief links met de lagere klassen. Men dweept volgens hem wel met Piketty, uit schuldgevoel, maar haalt ondertussen de neus op voor de opvattingen van deze groep.

Het SCP en de WRR wijzen op het gevaar van groepen gelijkgestemden die zich steeds meer terugtrekken in hun eigen 'gelijk'. De sterke sociale en ruimtelijke segregatie tussen Republikeinse en Democratische kiezers in de Verenigde Staten wordt daar als een van de redenen gezien dat de partijen op landelijk niveau steeds moeilijker kunnen samenwerken. Men hoort alleen nog dezelfde standpunten en wordt daarmee bevestigd in de eigen ideeën. Sociale media, waarbij men zich opsluit in een eigen leefwereld, versterken dit proces. Ook hebben deze netwerken invloed op sociale mobiliteit. Zo wordt er gesproken over 'hub- en spoke' systemen waarbij men wel of niet bij bepaalde netwerken hoort en de verschillen tussen mensen groter worden.

Maatregelen

Diverse mogelijkheden worden in het maatschappelijk debat genoemd om ongelijkheid te verminderen of de gevolgen ervan te beperken. De WRR noemt een verhoging van de vermogensbelasting. Piketty ziet het liefst dat een dergelijke belasting op internationaal niveau tot stand wordt gebracht. Als tegenargument voor hogere belastingen wordt immers vaak genoemd dat kapitaal geen landsgrenzen kent. In verschillende artikelen wordt de Britse econoom Anthony Atkinson aangehaald. Hij verzet zich tegen het idee dat nationale staten en bedrijven als gevolg van globalisering en technologie niets meer kunnen doen aan ongelijkheid. Het maakt volgens hem uit hoe bedrijven en overheden reageren en waarin ze investeren. Atkinson vindt belastingheffing en beter onderwijs niet voldoende. De macht van arbeid zou verstevigd moeten worden en hij pleit dan ook voor een sterkere vakbeweging. Daarnaast hoopt hij op meer inzicht bij bedrijven hoe je technologie waarde laat toevoegen aan werknemers. Ewald Engelen sluit zich aan bij het idee dat onderwijs en herverdeling niet ver genoeg gaan. Volgens hem is de 'fundamentele economie', de sfeer van productie van alledaagse goederen en diensten, veronachtzaamt door de nadruk op kapitaal en kennis. De WRR wijst op het belang van een ander verdienmodel. Een mogelijkheid is bijvoorbeeld om de

hogere inkomens onder een CAO te brengen. Ook zouden werknemers meer invloed kunnen krijgen bij belangrijke beslissingen binnen bedrijven. Uit voorbeelden in de praktijk blijkt dat continuïteit in dat geval meer nadruk krijgt dan winst. Ook kunnen aandelen uitgekeerd worden aan werknemers. Hiervoor pleit hoogleraar arbeidsverhoudingen Paul de Beer. Hij verkiest dit boven het belasten van vermogen, omdat vermogensgroei niet afgeremd moet worden, maar vermogen wel in de onderneming zou moeten blijven. Arbeidssocioloog Fabian Dekker wijst op de sterke focus op inkomens en vermogens in het debat, terwijl het ook volgens hem meer over de arbeidsmarkt zou moeten gaan, waar de ongelijkheid ontstaat. Steeds meer banen verdwijnen en meer mensen hebben onzekere en flexibele banen. Mede vanwege de sterk veranderende arbeidsmarkt is recent de discussie over een basisinkomen weer opgeblaaid. Dit is een onvoorwaardelijk inkomen voor iedereen dat in de plaats zou komen van een groot aantal huidige regelingen. Rutger Bregman is hiervan een groot voorvechter. De huidige verzorgingsstaat zou niet meer aansluiten bij de huidige arbeidsmarkt en bovendien de kloof vergroten tussen 'insiders' met een vast contract en 'outsiders' die geen gebruik kunnen maken van bepaalde sociale voorzieningen. Andere mogelijkheden die worden genoemd om inkomensverschillen te verkleinen, zijn een basiskapitaal dat iedereen krijgt bij het bereiken van de volwassen leeftijd, een aanvullend inkomen naast een arbeidsinkomen, een hogere belasting op vermogen in combinatie met lagere lasten op arbeid en het delen van de beschikbare arbeid. Verschillende auteurs wijzen verder nog op het belang van reputaties en de publieke opinie. Onder publieke druk blijken bedrijven bereid te zijn om af te zien van torenhoge bonussen. Zo bestaat er het Canadese Wagemark, een keurmerk dat aangeeft dat de inkomensverschillen tussen werknemers in een bedrijf onder een bepaalde ratio blijft.

Heel andere geluiden komen uit de hoek van de werkgevers. Volgens Bernard Wientjes van VNO-NCW is er geen probleem met ongelijkheid en kent Nederland alleen een groeioprobleem. In zijn visie zou een probleem gecreëerd worden door er over te praten. Hij en anderen noemen expliciet dat Nederland al een van de meest 'gelijke' landen is en dat er daarom geen reden is tot zorg. De VVD noemt Nederland juist té Piketty-proof. Het percentage van de vermogensbelasting zou nu al hoger liggen dan wat Piketty voor heeft gesteld. Volgens Martin Sommer werd tijdens een recente Bilderberg conferentie hartstochtelijk gepleit voor verregaande flexibilisering en ontmanteling van de verzorgingsstaat. Er is geen alternatief, we moeten concurreren met Azië, is vaak het adagium.

Ongelijkheid en ruimte

De toenemende verschillen tussen groepen mensen in Nederland hebben een duidelijke ruimtelijke component. Er vindt een nieuwe uitsortering plaats, een ruimtelijke structuurverandering die hand in hand gaat met veranderingen in de sociale structuur van het land. Patronen van woon-werkverkeer, verhuizingen, huizenprijzen en stemgedrag laten grote verschillen tussen gebieden zien. Zo valt op dat nu de toename van de bevolking en economische vooruitgang zijn gestagneerd, in bepaalde gebieden nog wel groei plaatsvindt en dat elders sprake is van krimp. De groeiende ongelijkheid manifesteert zich in specifieke gebieden. Dit is opvallend voor Nederland, waar in samenhang met de verzorgingsstaat ook lange tijd veel aandacht is geweest voor regionale spreiding. Nieuwe ontwikkelingen stellen andere opgaven aan de ruimtelijke inrichting van Nederland. Daarom is 2015 aangewezen als 'Jaar van de Ruimte'. Een aantal organisaties zet dit jaar gezamenlijk een maatschappelijk, politiek en professioneel debat op over de ruimtelijke toekomst van Nederland. Tegelijkertijd is 2015 ook het jaar waarin de Agenda Stad wordt opgesteld. Dit is een initiatief vanuit het Rijk om politieke en maatschappelijke aandacht te genereren voor de economische, bestuurlijke, ruimtelijke en sociale opgaven van de Nederlandse steden. Het doel is om in 2015 een langetermijnperspectief te ontwikkelen en concrete maatregelen te formuleren om de Nederlandse steden tot de top van de wereld te laten behoren qua concurrentiekracht en leefbaarheid. De twee initiatieven leiden tot een groot aantal bijeenkomsten, artikelen en discussies. In deze debatten wordt ook vaak een relatie gelegd met het thema ongelijkheid.

Triomf van de stad

In de Agenda Stad wordt onderkend dat steden steeds belangrijker worden voor de economie en dat dit gaat om een wereldwijde trend. Vrijwel overal neemt de stedelijke bevolking snel toe, in veel landen zelfs explosief. Steden worden steeds belangrijker in een wereldwijd economisch netwerk en vormen de ankerpunten van de financiële wereld en de vestigingsplaatsen van multinationals. Ze vormen een netwerk dat in zekere mate is losgezonnen van traditionele natiestaten en waarin internationale concurrentie steeds meer plaatsvindt tussen steden in plaats van tussen landen. De steden worden gezien als kweekplaatsen van creativiteit en innovatie, waar kennis en diensten worden uitgewisseld en waarbij alles draait om nabijheid. Steden zouden daarnaast ook de oplossing kunnen zijn voor ecologische problemen door hun compactheid en efficiëntie, als alternatief voor verdere suburbanisatie. Maarten van Poelgeest, voormalig wethouder in Amsterdam, stelt zelfs dat 'steden de wereld kunnen redden'. In de jaren zeventig werden steden vaak nog gezien als plekken van stagnatie, armoede en misdaad. De middenklasse vertrok en armere bevolkingsgroepen bleven achter. Inmiddels is deze trend gekeerd. De steden groeien, het inkomensniveau stijgt en we kunnen spreken van een stedelijke renaissance. Naast veranderingen in de economische structuur en

in de voorkeuren van mensen hangt dit proces in Nederland ook samen met beleid van het Rijk en de steden. Na decennia waarin spreiding van bevolking, inkomen, kennis en macht centraal stond, werd de focus in de loop van de jaren tachtig weer meer op de stad gelegd. In de woningbouwopgave verschoof de aandacht van de groeikernen naar de Vinex-locaties en naar het bouwen van duurdere woningen in de bestaande stad. Welvarende gezinnen blijven vaker binnen de stadsgrenzen en trekken ook vaker naar de stad toe.

De grote bloei van steden in Nederland en de rest van de wereld leidt in het debat tot optimisme maar ook tot zorgen. Sociologe Saskia Sassen waarschuwt er voor dat juist succesvolle steden door de macht van het geld het risico lopen om krachtige kwaliteiten als diversiteit en complexiteit te verliezen. Zij neemt vooral Londen als voorbeeld, waar steeds meer vastgoed leeg staat als investeringsobject voor vermogenden uit het buitenland. Ewald Engelen bekritiseert het dominante discours van de concurrerende stad die welvaart zou moeten verwezenlijken door andere steden voor te blijven. Hij noemt het enthousiasme van stadsbesturen over Richard Florida's *The rise of the creative class*. Florida stelt dat deze 'creatieve klasse' aangetrokken moet worden om een stad succesvol te maken. Om steden 'op de kaart te zetten' zouden veel publieke middelen gaan zitten in iconische architectuur en marketingprogramma's, waardoor vastgoedwaarden stijgen maar er minder geld is voor (sociale) uitgaven. Net als bij het debat over ongelijkheid is volgens Sassen en Engelen ook hier weer sprake van een discours dat als a-politiek en 'noodzakelijk' wordt neergezet, maar dat in feite neoliberaal is. De welvaartsstaat maakte plaats voor een 'entrepreneurial city' en burgers werden consumenten. Het succes van de concurrerende stad zou volgens Engelen niet naar beneden doorsijpelen. Uit onderzoek van Platform 31, de Rijksuniversiteit Groningen en Atlas voor gemeenten blijkt dat de aanwezigheid van meer hogeropgeleiden wel zorgt voor meer laaggeschoold werk, maar dat deze banen in de praktijk wel vaak worden ingevuld door studenten of door hogeropgeleiden die onder hun niveau werken.

Van wie is de stad?

De hernieuwde bloei van de stad is gepaard gegaan met grote veranderingen in de stedelijke ruimte die tot veel debat leiden. Steden over de hele wereld bouwen financiële centra en toveren havengebieden om in hippe districten. Een treffend voorbeeld van een havenstad die zich via iconische architectuur op de kaart probeert te zetten bij een ander publiek is Rotterdam, waar onlangs een nieuwe markthal is geopend. Deze voorziening voldoet aan een vraag van een welvarend publiek, maar is toch grotendeels door de gemeente gefinancierd in de hoop meer van dit publiek naar de stad te trekken. Arjan van Veelen en Zihni Ozdil omschrijven de hal als een 'historische clusterfuck van gentrificatie, segregatie en neoliberalisme'. Mede door dergelijke projecten is de stad gestegen op allerlei internationale ranglijstjes. 'Want wat het buitenland zegt is waar' stellen de twee critici.

Een ander thema dat raakt aan de vraag ‘van wie is de stad?’ en veel maatschappelijk debat oproept is gentrification: de opwaardering van een buurt die doorgaans gepaard gaat met de intrek van hogeropgeleide en meer welvarende bewoners. Onder wetenschappers die zich mengen in het debat zijn er grofweg twee stromingen. Het ene kamp benadrukt dat er onder bepaalde stedelijk georiënteerde groepen vraag is naar hoogstedelijke woonmilieus, het andere ziet vooral grootkapitaal dat de locaties te gelde wil maken ten koste van de huidige bevolking. Dankzij de gereguleerde woningmarkt in Nederland vindt verdringing van bewoners hier in minder sterke mate plaats dan in veel andere landen. Tegelijk is het vaak de overheid zelf die bewust aanstuurt op gentrification. De steden kennen veel sociale woningbouw en een oververtegenwoordiging van lagere inkomens, waardoor men graag hogere inkomens aantrekt. Cody Hochstenbach omschrijft deze strategie als klassenpolitiek en stelt dat gemeenten het proces niet zouden moeten aanjagen. Er zou zijns inziens geen koffiebar meer bij moeten komen en geen sociale huurwoning meer verkocht moeten worden. Stadssocioloog Gwen van Eijk stelt dat onder veel stadsonderzoekers gentrification een ‘vies woord’ is en dat zij vaak voor een dilemma staan bij hun eigen woningkeuze: de betreffende wijken met hun oude kleine woningen en koffiebars zijn juist zeer populair onder hogeropgeleiden uit vooral de sociaal-culturele hoek.

In het debat komt naar voren dat veel mensen het als onrechtvaardig ervaren als mensen met lagere inkomens moeten verhuizen of niet meer in aanmerking komen voor een woning in een gewilde wijk. In debatten gaat het vaak over een ‘ongedeelde stad’ en dat ‘iedereen overal moet kunnen wonen’. Het laatste lijkt vooral een principiële kwestie gezien de schaarste op de woningmarkt. De huidige huurders zijn goed beschermd, maar nieuwe bewoners, ook die met lage inkomens, en mensen die nu vaak forensen, komen er nauwelijks tussen. ‘Heeft iemand die ergens al woont meer recht op die plek dan iemand van buiten?’ vraagt hoogleraar sociale geografie Huib Ernste dan ook aan een groep studenten die massaal kritisch zijn over gentrification. Bas van Horn stelt in een reactie op het gentrification-kritische publiek bij een debat in de Amsterdamse Stadsschouwburg dat er sprake is van een “weg-met-ons”-mentaliteit in een zaal vol witte, succesvolle Amsterdammers die voor de Bühne graag het gelijkheidsideaal hooghouden’. ‘Waarom geen woord over ongelijkheid waarbij jonge academici zich voor tonnen in de schulden steken, terwijl de burens met een huur van een paar honderd euro per maand klagend aan de telefoon hangen zodra de bel het niet meer doet?’ De solidariteit die hogeropgeleide stedelingen tonen met de laagste inkomensgroepen is opvallend. Tegelijk is de lagere middenklasse ondervertegenwoordigd in de stad en krijgt deze groep vaak weinig aandacht in het debat. Tijdens de debatten wordt geregeld met enige schaamte geconstateerd dat ‘de zaal zo wit is’, terwijl aan de eenzijdigheid qua opleidingsniveau en politieke voorkeur minder belang lijkt te worden gehecht.

Segregatie en ongelijkheid

In het maatschappelijke en politieke debat wordt segregatie vaak als een negatief fenomeen ervaren. Segregatie ontstaat vooral door

selectieve migratie. Enerzijds zijn er mensen die de middelen hebben om te verhuizen naar een woning en locatie van hun keuze, anderzijds zijn er mensen met minder keuzemogelijkheden die zijn aangewezen op minder populaire en goedkopere locaties. Spreiding van sociale woningbouw kan segregatie verminderen. Momenteel is echter de trend om huurwoningen in betere wijken te verkopen en resterende huurwoningen alleen nog toe te wijzen aan lagere inkomensgroepen. In Amsterdam concentreert de armoede zich daardoor in de minder populaire wijken aan de randen van de stad. Rotterdam heeft een actief beleid om dergelijke concentraties te voorkomen. De verhouding tussen hogere, midden en lagere inkomens in arme wijken wordt veranderd door lagere inkomens te werven. Gwen van Eijk wijst er op dat de gemeente zich echter niet druk lijkt te maken om de scheve verhouding in de betere wijken.

Vanuit een moreel perspectief wordt segregatie in het debat doorgaans als ongewenst gezien. Discussies over segregatie gaan dan ook voornamelijk over de vraag hoe dit te voorkomen, de onwenselijkheid is vaak al het uitgangspunt. Vanuit een instrumenteel perspectief bestaan er echter verschillende visies die niet allemaal negatief zijn over segregatie. Zo worden er ook een aantal voordelen genoemd van segregatie. In een wijk waar vooral een specifieke groep sterk vertegenwoordigd is, kan draagvlak ontstaan voor bepaalde voorzieningen, kan de sociale cohesie sterker zijn omdat mensen meer op elkaar lijken en kan overlast tussen groepen met verschillende leefstijlen worden voorkomen. Wijken met een lage sociaal-economische status en goedkopere woningen kunnen dienen als ‘aankomstwijk’. Het zijn plekken met veel dynamiek waar mensen vaak maar een bepaalde periode van hun leven wonen. Het zijn arme wijken, maar op individueel niveau vindt er juist emancipatie plaats en daarmee vervullen deze buurten een belangrijke rol binnen een stedelijk gebied. Segregatie wordt vooral als problematisch gezien wanneer slechte wijken ‘reservaten van kanslozen’ worden en mensen van generatie op generatie niet deelnemen aan het arbeidsproces, waardoor er bovendien een gebrek is aan positieve rolvoorbeelden. Hier kan een negatieve spiraal ontstaan, leidend tot overlast, criminaliteit en sociale onrust zoals reeds zichtbaar werd in Parijs, Londen en Stockholm. Daarnaast zullen etnische minderheden die het Nederlands nog niet machtig zijn, in een gesegregeerde omgeving mogelijk minder snel de taal leren. Verder kan segregatie tussen verschillende groepen op sociaal-economisch en sociaal-cultureel gebied er toe leiden dat deze groepen minder begrip hebben voor elkaars standpunten.

In Nederland is het beleid er doorgaans op gericht om sterke segregatie naar inkomens en etniciteit tegen te gaan. Dit mede vanuit de veronderstelling dat het wonen in een sociaal zwakke buurt een negatieve invloed zou hebben op mensen. In een literatuurstudie van Atlas voor gemeenten wordt een overzicht geschetst van de wetenschappelijke discussie over segregatie. Daaruit blijkt dat er consensus is over dat individuele kenmerken belangrijker zijn voor de kansen van individuen dan kenmerken van de buurt. Een grote vraag in dit debat is in welke mate de buurt invloed heeft op de ontwikkelingskansen voor mensen (en vooral

kinderen) op individueel niveau. De onderzoekers concluderen dat 'beleid gericht op de persoon zelf, bijvoorbeeld via scholing, een meer effectieve manier lijkt om de sociaal-economische positie te verbeteren dan het inzetten op gemengd wonen van bijvoorbeeld hoog- en laagopgeleiden. Tegelijkertijd concluderen de onderzoekers dat het inzetten op het verbeteren van achterstandswijken ook kan voortkomen uit het streven naar een bepaald minimumniveau van de kwaliteit van de woon- en leefomgeving. Verschillende onderzoeken tonen aan dat fysieke investeringen in de praktijk zeker tot een verbetering van de woon- en leefomgeving leiden. Het doel van het beleid, óf het verbeteren van de sociaal-economische positie van mensen, óf juist het verbeteren van de wijk, zou dan ook bepalend moeten zijn voor de keuze van het te voeren beleid.

Verder kan segregatie leiden tot een negatief imago van een wijk of stad, en daarmee ook van haar bewoners. De gevolgen van een negatief imago komen naar voren in een uitgebreid en beladen debat in Amsterdam, via de media, Ruimtevolk en Pakhuis de Zwijger, over of er al dan niet een tweedeling is in de stad. Er zijn duidelijk verschillende trends binnen en buiten de ringweg waarbij de bevolking binnen de ring rijker en 'witter' wordt en daarbuiten armer en 'zwarter'. Wouter Veldhuis schrijft over de tweedeling als 'ingeburgerde beeldvorming'. De wijken werden volgens hem slecht geframed en gingen mede daardoor nog verder achteruit. De Amsterdamse Adviesraad Diversiteit en Integratie stelt dat de 'ongedeelde stad' welke als beleidstaal wordt neergezet, permanent wordt ondermijnd door politici en beleidsmakers die het steeds hebben over de 'ring'. Anderen wijzen juist op een taboe op het spreken over tweedeling. Een enkeling nuanceert de tegenstelling tussen binnen en buiten de ring: wanneer men het gebied buiten de ring vergelijkt met andere gemeenten in de regio zijn de scores niet slecht. Zef Hemel, hoogleraar groot-stedelijke problematiek, stelt dat de tegenstelling in Amsterdam zal verdwijnen omdat de nieuwe stedelingen, de creatieven, ook de rest van de stad zullen yuppificeren, terwijl de grote migrantengroepen de stad worden uitgedrukt. Hemel stelt dat er dan niet langer een tweedeling bestaat binnen Amsterdam, maar dat deze zich vooral zal manifesteren tussen Amsterdam en de rest van Nederland.

Regionale verschillen

Maatschappelijke en ruimtelijke processen veranderen niet alleen de steden, in het hele land vinden verschuivingen plaats. Tegenover het succes van een aantal grotere steden staat een stagnatie van andere gebieden in Nederland. Over de wenselijkheid van deze veranderingen wordt verschillend gedacht. Zef Hemel is groot voorstander van één grote wereldstad Amsterdam. Hij stelt dat dit eigenlijk al gaande is: Amsterdam barst uit zijn voegen, maar Nederland zou er alles aan doen om deze groei af te remmen. Ook het sentiment in Amsterdam zelf zou zijn dat men het graag klein en gezellig wil houden zonder verschijnselen als groeiende ongelijkheid. Hemel stelt dat als Nederland economisch wil overleven, zij een echt grote stad nodig heeft en dat het beleid zich hierop zou moeten richten. De stad zou volgens hem groter moeten worden om plek te kunnen bieden aan iedereen, want juist zonder

groei is er straks geen ruimte meer voor de lagere klassen. Dat deze groei ten koste gaat van de rest van het land zouden we volgens Hemel voor lief moeten nemen, 'zo gaat dat overal in de wereld'. Grote investeringen in krimpgebieden zouden geen oplossingen brengen. Van overheidswege legt ook Agenda Stad de nadruk op het belang van steden, zij het zonder een specifieke focus op de grootste steden. De Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur stelt wel dat de Nederlandse steden een maatje te klein zijn. Om mee te kunnen blijven doen op het internationale speelveld en meer welvaart te genereren, moeten steden streven naar meer agglomeratiekracht door zich goed met elkaar te verbinden qua infrastructuur en samenwerking.

Het onderzoek *De veranderende geografie van Nederland* door Atelier Tordoir en Regioplan laat zien hoe er stedelijke netwerken ontstaan terwijl er tegelijk een groeiende fragmentatie plaatsvindt tussen en binnen regio's. Er vindt een opschaling plaats van woon- en arbeidsmarkten en dit geldt vooral voor hogeropgeleiden. Zij zijn verbonden via interstedelijke netwerken en verhuizen en forensen eerder van binnenstad naar binnenstad dan naar een suburbane gemeente. De middengroepen zijn vooral woonachtig in suburbane gebieden en voor hen is hoofdzakelijk het stadsgewest van belang. De onderzoekers spreken over een aantal 'mazen' in het netwerk. Dit zijn gebieden die niet 'aangehaakt' zijn en waar inwoners minder toegang hebben tot werk en sociale mobiliteit. In deze kwetsbare gebieden wonen vooral mensen met een onzekere en kwetsbare positie op de arbeidsmarkt. Vaak laten de verbindingen te wensen over. Het gaat om perifere gebieden, maar ook om een aantal zwakkere gebieden in de Randstad, zoals in Zuid-Holland ten zuiden van de Maas. De netwerken van verschillende groepen gaan langs elkaar heen en de verschillen tussen gebieden, soms op korte afstand van elkaar, nemen toe.

In het debat worden zorgen geuit over de situatie in de groeikernen zoals Almere en Spijkenisse. Deze steden vergrijzen snel, de woningvoorraad raakt verouderd en veel huizen staan 'onder water'. Door selectieve verhuisbewegingen neemt het aandeel huishoudens met een lager inkomen toe terwijl het aandeel hogere inkomens afneemt. Daarnaast stijgt het percentage allochtonen. Deze (voormalige) groeikernen vormen zodoende een contramal van de ontwikkelingen in de grote steden. Andere gebieden waar het minder goed gaat, zijn oudere industriesteden. Deze vaak middelgrote steden hebben er moeite mee nieuwe bedrijvigheid te ontwikkelen in het post-industriële tijdperk. Vooral in deze gemeenten staan de banen van de middenklasse onder druk, onder andere door het vertrek van industrieën als Organon uit Oss en Philip Morris uit Bergen op Zoom. Zowel door Ruimtevolk als Brabantkennis wordt aandacht gevraagd voor deze categorie steden. Het beleid en de beeldvorming zouden teveel uitgaan van klassieke tweedelingen tussen stad en platteland, en de uitersten zouden de meeste aandacht krijgen in het debat en ook in de verdeling van middelen.

In een aantal regio's daalt de bevolking. Dit zijn vaak sociaal-zwakke gebieden met hoge percentages uitkeringen. De verwachting is dat

deze gebieden extra kwetsbaar zullen blijken nu gemeenten meer verantwoordelijkheid krijgen voor uitkeringen en zorgvoorzieningen. In delen van Oost-Groningen is de sociale werkvoorziening de grootste werkgever. Naast zorgen bestaan er ook optimistische geluiden over krimpgebieden. Sociaal geograaf Sjors de Vries stelt dat het in dergelijke gebieden weliswaar economisch minder goed gaat, maar er wel sprake kan zijn van een ondernemende lokale gemeenschap. Er is veel ruimte voor innovatie en er ontstaan kansen vanwege de lage prijzen en grote mate van rust en ruimte. Vanuit de Stadsregio Parkstad laat Peter Bertholet zich echter kritisch uit over het krimpdebat dat te vaak zou gaan over platteland, nabuurschap, moestuintjes en rust. 'Hier ligt een krimpend sociaal zwak stedelijk gebied met maar liefst 247.000 inwoners'.

De groeiende sociale en ruimtelijke fragmentatie van Nederland komt ook naar voren in de verkiezingsuitslagen. De uitslagen reflecteren een sterke segregatie naar leefstijlen en weerspiegelen de veranderingen die plaats vinden in bepaalde gebieden, aldus onderzoeker Josse de Voogd. De groeiende steden met veel hogeropgeleiden neigen sterk naar D66 en GroenLinks, terwijl stagnerende industriegebieden en krimpregio's eerder voor PVV en SP opteren. Opvallend is de steun voor het rechtspopulisme in de groeikernen. Zo verkleurde Almere van bolwerk voor D66 en VVD in de jaren negentig naar een van de steden met de hoogste PVV-percentages. De 'suburbanisatie van de proteststem' hangt samen met de veranderde bevolkingssamenstelling: in de groeikernen woont nu vooral de lagere middenklasse. De Voogd stelt dat het rechtspopulisme gezien kan worden als een anti-stedelijk discours dat waarden als multiculturalisme, kosmopolitisme en complexiteit afwijst en zich afzet tegen de boven én onderlaag die in de stad zo sterk vertegenwoordigd zijn. Binnen de groeikernen laat het effect van de bouw van nieuwbouwwijken zich duidelijk zien: de nieuwe wijken van Almere kleuren nog steeds sterk VVD en trekken vooral de hogere inkomens weg uit de oudere nieuwbouwwijken.

Verskillende auteurs wijzen op de grote en groeiende verschillen tussen gebieden en het risico van sociaal-culturele afscheiding. Pieter Tordoir, Ate Poorthuis en Piet Renooy stellen dat de in hun onderzoek omschreven netwerken niet alleen economische effecten hebben, maar dat er ruimtelijk afgescheiden groepen kunnen ontstaan die elkaar niet meer verstaan. Het is volgens hen van belang 'de boel bij elkaar te houden'. Ruimtevolk stelt de vraag of er een ondergrens is wat betreft solidariteit, of groeigebieden zich uiteindelijk druk gaan maken om de zwakkere gebieden en of daar wellicht eerst sociale onrust voor moet ontstaan. Errik Buursink stelt dat de democratie functioneert dankzij een sentiment van nationale verbondenheid. Als dat verdampt kunnen stad en land wel eens verder uit elkaar drijven dan we nu voor mogelijk houden. Het tegengaan van ruimtelijke segregatie is daarmee volgens hem een zaak van nationaal belang. Econoom Peter Mulder stelt dat ongelijkheid in Nederland wellicht meer een onderwerp is van ruimtelijk beleid dan van inkomenspolitiek. Hij haalt het boek *A global history of divided cities* van Carl Nightingale aan, waarin ongelijkheid en ruimte expliciet met elkaar verbonden worden.

Mulder stelt dat ook in een relatief plat en welvarend land de verschillen uit de hand kunnen gaan lopen, zoals in Stockholm, 'een keurige stad in het rustige en welvarende Zweden'. De grote veranderingen van economie, samenleving én de stedelijke ruimte vragen aldus filosoof Hans Peter Benschop om een andere ordening van de maatschappij en andere collectieve afspraken.

Slot – reflectie op het debat

Waar 2015 is aangewezen als het Jaar van de Ruimte, kan 2014 gezien worden als het jaar waarin ongelijkheid weer prominent op de agenda werd gezet. De hernieuwde aandacht voor verschillen tussen mensen en tussen gebieden leidt tot een groot aantal rapporten, artikelen en discussies. Verschillende media hebben aandacht besteed aan de groeiende verschillen. Opvallend is dat in het debat vaak actief wordt bijgedragen door wetenschappers. Zij vertalen hun onderzoeken in uitlatingen in de media en artikelen die toegankelijk zijn voor een groter publiek. Ook vanuit de hoek van de overheid zijn er veel actieve deelnemers. Zo mengen de auteurs van de rapporten van het SCP en de WRR zichzelf in debatten, evenals medewerkers van gemeenten. Vooral bij de ruimtelijke discussies valt het grote aantal zelfstandigen op dat werkzaam is op dit vlak. In het debat worden verschillende accenten gelegd als het gaat om de aandacht die bepaalde verschillen krijgen. Vanuit de wetenschap is er relatief veel aandacht voor sociaal-economische ongelijkheid, terwijl burgers vooral tegenstellingen tussen autochtonen en allochtonen ervaren, waarbij de eerste groep de tweede groep omarmt of juist bekritiseert. Vanuit de overheid lijken er meer zorgen te bestaan over de toenemende verschillen naar opleidingsniveau en de grote mate van wantrouwen onder lageropgeleiden. Het thema opleiding leidt in discussies tot minder uitgesproken posities en soms ook tot ongemak. Gevoelens van solidariteit, uitsluiting of afgunst liggen bij opleidingsverschillen blijkbaar gecompliceerder dan bij verschillen in rijkdom of etniciteit.

Het debat over ongelijkheid vindt zoals gezegd plaats volgens grofweg twee oriëntaties: een morele en een instrumentele benadering. Bij de morele oriëntatie gaat het over de (on)wenselijkheid van ongelijkheid. Een meerderheid van de bevolking staat negatief tegenover grote en groeiende verschillen. In de debatten zien we dit duidelijk terug bij de standpunten die worden ingenomen. Er zijn echter ook andere geluiden die het egalitaire discours juist bekritisieren. Zo stelt VVD-premier Mark Rutte dat er in Nederland een 'ingebakken angst voor ongelijkheid' heerst. Bij de instrumentele benadering gaat het om eventuele negatieve gevolgen van ongelijkheid. Deze discussies lijken vooral gevoerd te worden door hen die ongelijkheid als iets negatiefs zien. De instrumentele benadering wordt op de achtergrond dus gekleurd door een morele afwijzing. Zo zijn er bijvoorbeeld enige kanttekeningen te plaatsen bij de notie dat segregatie slecht is, maar ziet de meerderheid van de deelnemers aan het maatschappelijk debat dit toch vanzelfsprekend als iets negatiefs. Verder noemen auteurs vaak terloops dat ongelijkheid uiteindelijk ook nadelig is voor de bovenlaag of voor het succesvolle deel van het land, maar wordt dit nauwelijks uitgewerkt. Dat ongelijkheid slecht zou zijn, staat voor hen al vast. Zij die vanuit moreel oogpunt weinig moeite hebben met grote verschillen, lijken vooral minder actief instrumentele argumenten aan te dragen. Bernard Wientjes zegt zelfs dat we de discussie beter niet kunnen voeren. Er worden weinig argumenten aangevoerd waarom ongelijkheid positieve gevolgen zou hebben. Het vergroten van verschillen is zelden een doel, het is eerder zo dat men het wil

accepteren als bijverschijnsel van een andere ontwikkeling die men nastreeft, zoals minder overheidsbemoeienis en lagere belastingen. In veel standpunten komt een zekere onvermijdelijkheid naar voren: 'we zullen wel moeten, vanwege de opkomst van Azië'. Deze benadering is zichtbaar bij discussies over flexibilisering maar bijvoorbeeld ook bij de discussie over een focus op de grote steden of één grote stad. Volgens Martin Sommer bestaat er in Nederland een 'sterke angst om als klein land de boot te missen op de woeste baren van de globalisering'. Een tweeledig discours komt daarmee naar voren dat wordt gekenmerkt door een sterke afwijzing van ongelijkheid in combinatie met een neiging tot pragmatisme en aanpassing.

Interessant is de verandering van schaalniveaus waarop ongelijkheid toeneemt en wordt benoemd. Waar segregatie eerder vooral werd bestudeerd op het niveau van buurt en stad, lijkt er nu een groeiende aandacht te zijn voor de verschillen tussen steden en tussen regio's in Nederland. Maatschappelijke en economische ontwikkelingen werken anders uit in verschillende delen van het land. Waar Amsterdam de onstuimige groei amper kan bijhouden, doet het minder welvarende Rotterdam er juist graag nog een schepje bovenop en wijst 'bakfietswijken' aan die gereed worden gemaakt voor gentrification. Terwijl in de grote steden de verkoop van huurwoningen vaak het recept is voor een verbetering van een buurt, zit er in Lelystad en Heerlen juist veel armoede in de koopwoningen en in de laatstgenoemde stad wordt overwogen om van koopwoningen maar weer huurwoningen van te maken. De regionale verschillen leiden tot verschillende debatten, posities en denkbeelden. Daarbij lijkt vaak mee te spelen waar deelnemers uit het debat zelf vandaan komen of actief zijn. Amsterdam debatteert vooral over de verschillen tussen 'binnen' en 'buiten' de ring en diegenen die buiten de ring wonen klagen het meest over de beeldvorming. De maatschappelijke elite is in deze stad oververtegenwoordigd en het valt dan ook op dat een zeer groot deel van de debatten over ongelijkheid in steden over Amsterdam gaan. De debatten over tweedeling, gentrification en segregatie, zeker naar etniciteit, liggen gevoelig en er lijkt enig schuldgevoel te bestaan over de yuppificering van de steden en de 'witheid' tijdens discussiebijeenkomsten. In veel debatten is men sterk begaan met de onderklasse maar raakt de middenklasse en de grote veranderingen waar die groep mee te maken heeft wat op de achtergrond. Hetzelfde geldt in ruimtelijke zin. Waar de grote steden volop in de belangstelling staan, de krimpende periferie de nodige aandacht krijgt en veel regio's sterke lobby's hebben, bestaat er ook een reeks middelgrote steden die minder op het netvlies staat dan de uitersten. Voor sommige deelnemers aan het debat staan de groeiende ruimtelijke verschillen centraal en leidt deze fragmentatie tot zorgen. Anderen nuanceren de invloed van segregatie en leggen de nadruk op het verbeteren van de kansen voor individuen. Een duidelijke constante van links tot rechts en van centrum tot periferie is het belang dat wordt gehecht aan het onderwijs als middel om de kansen van mensen te vergroten.

Geraadpleegde bronnen

Om een goed beeld te krijgen van het discours over toenemende ongelijkheid en de ruimtelijke neerslag daarvan is een uitgebreide reeks bronnen bestudeerd. Een aantal van deze bronnen wordt niet in de tekst genoemd maar is wel opgenomen in onderstaande bronvermelding. (Klik voor achterliggende link).

Adviesraad Diversiteit en Integratie Gemeente Amsterdam & Stad – Forum, *Divers en ongedeeld. Waarom Amsterdam zich niet zomaar laat tweedelen*, februari 2014

Agenda Stad, *Factsheet*, 2015

Beer, P. de, Piketty heeft oog voor ongelijkheid, maar ziet macht over het hoofd, *Sociale Vraagstukken*, 12 juni 2014

Beetsma, R. & Gradus, R., Valt mee, die ongelijkheid in inkomen en vermogen, *NRC Handelsblad*, 25 juni 2014

Benschop, H., Filosofen agenderen de stad: een korte tussenstand, *Platform 31*, 8 april 2015

Boelhouwer, J., M. Gijsberts & C. Vrooman (red.), *Vershil in Nederland*, Sociaal en Cultureel Planbureau, 12 december 2014

Boonstra, W., Uitslag bestuurscommissies laat tweedeling zien, *Binnenlands Bestuur*, 21 maart 2014

Bovens, M. & Wille, A. (2011). *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*, Amsterdam: Bert Bakker

Bovens, M., Dekker, P. & Tiemeijer, W. (red.), *Gescheiden Werelden?*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid & Sociaal Cultureel Planbureau, 30 oktober 2014

Bovens, M., Kremer, M. & Went, R., WRR: Ongelijkheid is ook in Nederland een kwestie, *Sociale Vraagstukken*, 4 juni 2014

Bovens, M., Kremer, M., Schrijvers, E. & Went, R. (red.), *Hoe ongelijk is Nederland?*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 4 juni 2014

Bregman, R., Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers, *de Correspondent*, 29 oktober 2014

Bregman, R., Wie iets aan ongelijkheid wil doen, kan niet om dit ontnuchterende inzicht heen, *de Correspondent*, 26 november 2014

Buursink, E., De grote uitsortering, *Ruimtevolk*, 1 maart 2012

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Inkomensverschillen zijn stabiel en relatief klein*, 2 juni 2014

Cuperus, R., Hoogopgeleiden houden er een vals zelfbeeld op na, *de Volkskrant*, 3 november 2014

Poorthuis, A., Renooy, P. & Tordoir, P., *De veranderende geografie van Nederland*, Regioplan/Atelier Tordoir, 1 maart 2015

Deira, S., Rutte: Nederland kent ingebakken angst voor ongelijkheid, *Elsevier*, 12 november 2014

Dekker, F., Debat over tweedeling moet ook over de arbeidsmarkt gaan, *Sociale Vraagstukken*, 20 november 2014

Dekker, W. & Uffelen, X. van, We hebben Piketty hier niet nodig, *de Volkskrant*, 9 mei 2015

Eijk, G. van, Balanceren met bakfietswijken, *Vers Beton*, 29 mei 2015

Eijk, G. van, Woondilemma's van een nieuwe Rotterdammer, *Vers Beton*, 18 februari 2014

Engelen, E., Salento, A., Sukhdev, J., & Williams, K., Zo bouwen we een eerlijker stad (deel 1), *de Correspondent*, 14 november 2014

Engelen, E., Salento, A., Sukhdev, J., & Williams, K., Zo bouwen we een eerlijker stad (deel 2), *de Correspondent*, 21 november 2014

Engelen, M. van, De creatieven nemen de hele stad over, *Vrij Nederland*, 5 december 2014

Filosofie Magazine, *Programma Filosofie Nacht*, april 2014

Frissen, P., Weg met de gelijkheid, leve het verschil, *Sociale Vraagstukken*, 22 december 2014

Gent, W. van, Musterd, S. & Veldhuizen, E. (2014). De ongedeelde stad onder druk. De veranderende geografie van armoede in Amsterdam, 2004 – 2012, in Michon, L. & Slot, J. (red.), *Armoede in Amsterdam. Een stadsbrede aanpak van hardnekkige armoede*, Bureau Onderzoek en Statistiek van de gemeente Amsterdam

Goudswaard, M., De moderne stad is er ook voor niet-hippe en laagopgeleide mensen, *Het Financieele Dagblad*, 29 november 2014

Ham, M. & Winsemius, A., Ongelijkheid is de bron van alle ellende – Richard Wilkinson over inkomensverschillen, *Sociale Vraagstukken*, 5 juni 2014

- Ham, M. van, Marlet, G. & Ponds, R., Verschillen, ongelijkheid en segregatie, Atlas voor Gemeenten, 3 juni 2015
- Heathcote, E., Eccentricity is the vital ingredient for a city's success, The Financial Times, 26 mei 2015
- Helleman, G., Voor wie is de stad?, Stadslente, 18 november 2014
- Heuts, L. (2015). Ongelijkheid. Waarom laten we ons gek maken door onderlinge verschillen?, Filosofie Magazine, 4 – 2015
- Hochstenbach, C., Wil je verbetering in de stad, begin dan binnen de ring, Het Parool, 28 juli 2014
- Hooven, M. ten, Als ik ergens somber van word is het van Europa, De Groene Amsterdammer, 22 april 2015
- Hopster, J. (2015). Syriza en Podemos willen een radicale democratie, Filosofie Magazine, 4 – 2015
- Horn, B. van, Hoe erg is (een beetje meer) ongelijkheid in Amsterdam?, ROm, 19 mei 2015
- Hospers, G. (2013). Geografie en gevoel, Assen: van Gorcum
- Huisman, C., Hoogopgeleide verdringt laagopgeleide van de markt, de Volkskrant, 7 april 2015
- Iersel, M. van, Amsterdam gaat Londen en Parijs achterna. Parallele leefwerelden botsen in de stad, De Groene Amsterdammer, 9 december 2014
- Iersel, M. van, De stad en de stad, Stadsleven, 9 december 2014
- Janssen, J., Vanuit het midden, Brabantkennis, november 2014
- Kennedy, J., De ongelijkheid is weer net zo groot als in de jaren dertig, Trouw, 29 december 2013
- Kennisnetwerk Amsterdam, Programma Stadsconferentie Leven in 2020, 19 mei 2015,
- Kremer, M., Inkomensongelijkheid: ideaal en praktijk, Sociale Vraagstukken, 8 januari 2015
- Laan, S. van der, Inkomensongelijkheid Nederland blijft klein, wel minder vermogen, 2 juni 2014
- Lekkerkerker, J., In de ban van de Ring? In gesprek over een tweedeling in Amsterdam, Ruimtevolk, 18 maart 2014
- Lekkerkerker, J., Vries, S. de & Wagemans, A., De blinde vlek in het debat over ruimtelijke tweedeling, Ruimtevolk, 17 maart 2015
- Lok, F., Geen tweedeling in de stad, dus spreek er ook niet over, Het Parool, 27 februari 2014
- Marlet, G., Ponds, R. & Woerkens, C. van, Trickle down in de stad. De invloed van hoogopgeleiden op de arbeidsmarkt voor laagopgeleiden, Platform 31, Rijksuniversiteit Groningen & Atlas voor gemeenten, april 2015
- Mulder, P. (2013). De stad wint, de regio verliest, Denkwijzer, Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 3 – 2013
- Özdil, Z. & Veelen, A. van, Die Rotterdamse Markthal is een bedrieglijke yuppenhut, NRC Handelsblad, 7 oktober 2014
- Pakhuis de Zwijger, collegereeks De staat van de stad, college 8: Sociaal-culturele scheidslijnen, 16 maart 2015
- Pakhuis de Zwijger, collegereeks De staat van de stad, debat Hoe ongelijk is Amsterdam?, 18 mei 2015
- Piketty, T., De groeiende ongelijkheid vraagt om een wereldwijde belasting op vermogen, Sociale Vraagstukken, 11 juni 2014
- Planbureau voor de Leefomgeving & Nederlandse Vereniging voor Demografie, Conferentie de stad: magneet, roltrap en spons, 12 mei 2015
- Poelgeest, M. van, (2009). Meer Amsterdam, Delft: Eburon
- Poorthuis, A., Renooy, P. & Tordoir, P., Nieuwe geografie vraagt alerte overheid, Ruimtevolk, 21 april 2015
- Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, De toekomst van de stad, april 2014
- Reep, F. van der, Maatschappelijke uitsluiting is de nieuwste trend, Sociale Vraagstukken, 25 juni 2014
- Robeyns, I., Ongelijkheid in Nederland is een groot politiek en moreel probleem, Sociale Vraagstukken, 13 juni 2014
- Ruimteverkenning. Een zoektocht naar de ruimtelijke opgaven van de nabije toekomst. Couleur Locale & Yurps, Lezingen van o.a. Zef Hemel en Peter Bertholet, 6 maart & 10 april 2015
- Ruimtevolk, Agenda. Ruimtelijk segregatie en groeiende sociaaleconomische verschillen in Nederland, maart 2015
- Ruimtevolk, Krimpregio's zijn creatief en de koplopers van de transitie, 21 mei 2015
- Sommer, M., Een toekomst voor paupers, de Volkskrant, 14 februari 2015

Sommer, M., Het enthousiasme voor Piketty moet wel schuldgevoel zijn, de Volkskrant, 8 november 2014

Thomas, C., Sommigen zijn meer ongelijk dan anderen, De Groene Amsterdammer, 22 april 2015

Valkenberg, S., Stop het gedweep met nivelleringsgoeroe Thomas Piketty, Elsevier, 7 mei 2014

Veldhuis, W., Veronderstelde tweedeling Amsterdam is ingeburgerde beeldvorming, Ruimtevolk, 5 maart 2014

Verhaeghe, P., lezing: Gestoorde maatschappij, gestoorde identiteit, Radboud Universiteit Nijmegen, 26 februari 2015

Voogd, J. de, Veelkleurig mozaïek, Ruimtevolk, 9 december 2014

Voorn, J., Hoogopgeleide verdringt laagopgeleide. Wat nu?, HP/De Tijd, 9 april 2015

VVD, Nederland té Piketty-proof, 7 november 2014

Witteman, J., Weinig draagvlak voor Piketty-tax in Nederland, de Volkskrant, 10 december 2014

WRR bedrijft ideologie i.p.v. wetenschap, De Dagelijkse Standaard, 27 juni 2014

Colofon:

Beeld: Thomas Schlijper, Hollandse Hoogte

De in deze publicatie weergegeven opvattingen zijn die van de auteurs en andere deelnemers in het maatschappelijk debat en komen niet noodzakelijk overeen met het beleid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Directie Woon- en Leefomgeving

Postbus 20011 | 2500 EA Den Haag

Juni 2015 | 85531